

SJEĆANJE NA VAŠER U GRAČANICI ŠEZDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA

FIKRET KONJIĆ

.....

TRADICIJA ODRŽAVANJA vašera¹ u Bosni i Hercegovini je veoma duga i proteže se u daleku prošlost, u vrijeme srednjeg vijeka, pa i ranije. Robna razmjena kao najstariji oblik trgovine obavljala se na određenim lokacijama u naseljenim mjestima. Sa pojavom novca kao sredstva za plaćanje, trgovina i razmjena dobara dobila je organizovaniji oblik. U većim naseljima i na raskrscima značajnijih puteva počinju se organizovati redovni pazari, određuju se stalni pazarni dani (najčešće sedmični), kao i proljetni, ljetni i jesenski vašeri (godišnji pazari). Kako je svako veće naseljeno mjesto nastojalo da ima svoj vašer, interes trgovaca bio je da se ne poklapaju datumi njihovog održavanja. Biral su se uglavnom značajni datumi iz tradicionalnog narodnog ili vjerskog kalendara tako da se nadaleko znalo kada se u kojem mjestu održava vašer.

Već u prvim decenijama osmanske vladavine na ovim prostorima to su bila razvijenija naselja, koja su brzo dobila obilježja kasabe (grada). Pored džamije i muslimanskog džemata, jedan od uslova za dobijanje tog statusa bio je i sedmič-

ni pazar. U Bosni i Hercegovini "poznati su npr. vašeri u Derventi, Tesliću, Tešnju, Travniku, Jajcu, Bugojnu, Gornjem Vakufu, Ljubuškom, Visokom, Maglaju, Gračanici, Puračiću, Brčkom, Gradačcu, Bijeljini, Vlasenici, Srebrenici..."²

S obzirom da se prodaja roba na vašerima odvijala isključivo pod otvorenim nebom, logično je bilo da se vašeri održavaju "za lijepa vremena", po narodnom kalendaru od Jurjeva (Đurđevdana) do Kasuma (Mitrovadana), odnosno od 6. maja do 8. novembra. Kao i još neke bosanskohercegovačke čaršije, Gračanica je imala svoj proljetni i jesenji vašer. Proljetni se održavao od 7. do 9. aprila, a jesenji od 8. do 11. novembra.³

Proljetni vašer u Gračanici odavno se više ne održava, dok se jesenji održao do današnjeg dana. Poznat je kao posljednji u godini jer na (Kasum) Mitrovdan, 8. novembra, odnosno u vrijeme kada se završava topliji dio godine i ulazi se u zimski period. Prema narodnom predanju, gračanički vašer ima dugu tradiciju koja seže u period prije dolaska Turaka u ove krajeve. I sama riječ "vašer" mađarskog je porijekla i vuče korijene iz

1 Prema Pravopisu bosanskog jezika Senahida Halilovića (Sarajevo 1996.) trebalo bi da se piše *vašar*, a ne vašer (str. 585); u gračaničkom kraju i na širem prostoru ovog dijela BiH govori se *vašer*. Zato smo se i odlučili da tu riječ ostavimo u obliku u kojem je upotrebljava i autor ovog priloga, dakle *vašer* (nap. ur.)

2 Rusmir Djedović, *Vašar (Vašer) u Gračanici - neka razmišljanja o promjeni termina njegovog održavanja - Gračanički glasnik* br. 18, novembar 2004., 71

3 Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica 1988., 56

predosmanskog perioda.⁴

Logično je pretpostaviti da je lokacija na kojoj su se održavali prvi vašeri u Gračanici bila na prostoru sadašnje mahale Drafnići, jer se tu i razvilo prvo naselje, a sasvim je sigurno da su se vašeri u vrijeme rane osmanske vlasti, od 1538. godine održavali na prostoru sadašnje mahale Trepanići, jer se tamo nalazila najstarija gračanička čaršija. Kako se čaršija širila prema jugu i lokacija vašera se pomjerila na Mejdan (sadašnja pješačka zona u gradu). Tokom 18. i 19. stoljeća, vašer se održavao na zaravni pored rijeke Gračanice, danas Sokoluše (prostor sadašnje Autobuske stanice). Nakon velikog požara, 1895. godine, razvija se sadašnje urbano jezgro gračaničke čaršije, sa četiri paralelne ulice i glavnim trgom (gradskom pijacom) u njenom središtu (sadašnji centralni park), na koji se "preseljava" i gračanički vašer. Kada su općinske vlasti, 1950. godine, odlučile da na tom mjestu izgrade gradski park i centralni partizanski spomenik, vašer se preselio na prostor ispred zgrade Konaka (sadašnja zgrada Općine Gračanica), na Staru pijacu, kako su Gračanlije do prije nekoliko godina unazad, nazivale ovaj lokalitet u centru grada.

U posljednjih nekoliko vjekova, dakle, gračanički vašer mijenjao je ne samo svoju fizionomiju, već i nekoliko lokacija na kojima se održavao. U ovom prilogu bit će najviše riječi o gračaničkom vašeru i njegovim karakteristikama u vremenu kada se održavao na prostoru sadašnjeg parka ispred općine i Srednjoškolskog centra – naravno onako kako je sve to ostalo u mome sjećanju.

Prostor na kojem se održavao vašer

Prostor na kojem se vašer organizovao protezao se od mosta na rijeci Sokoluši na putu Gračanica - Malešići (sadašnji betonski most kod zgrade Srednjoškolskog centra, kod kuće Izudina Hadžihasanovića), pa sve do pravoslavne crkve. Sa zapadne i južne strane omeđivala ga je rijeka Sokoluša (Gračanica rijeka), a sa istočne regionalni put Gračanica – Srnice. Sjeverna granica Stare pijace bila je omeđena kamenim zidom, visine oko jedan metar, koji je odvajao opštinski park od prostora pijace. Pored tog zida prolazio

je put prema mostu (na krivini kod kuće Izudina Hadžihasanovića), koji je izlazio na cestu Gračanica - Malešići.

Dužina ovog prostora, koji se protezao od sjevero-zapada prema jugo-istoku, bila je oko 240, a širina u rasponu od 25 do 50 metara. Vašer se održavao na površini od 5.300 kvadratnih metara, ne računajući spomenuti put za Malešiće. Sjeverozapadni dio pijace, u površini oko 2.500 kvadratnih metara, bio je zasađen drvoredima topola, pored kojih se, na krajnjem sjeverozapadnom dijelu tog placa nalazila stočna vaga. Bila je to "riglovana"⁵ zgrada od crvene opeke. dimenzija 4 x 3 metra. Ispred zgrade nalazio se ograđeni drveni plato za vaganje stoke, dok se mehanizam vage, sa tegovima nalazio u samoj zgradi. Nakon vaganja, majstor je, kako su zvali "vagara", (namještenika na vagi), kroz malo prozorče izdavao potvrde sa upisanom kilažom.

Iza stočne vage, od zgrade sadašnjeg Srednjoškolskog centra na sjever, pored rijeke Gračanice (Sokoluše) do Durakovića kuća, nalazio se, visokom drvenom ogradom, ograđen prostor, koji je pripadao Komunalnom preduzeću. Na tom prostoru bile su izgrađene štale za gradske konje, koji su vukli smeće, vatrogasna kola ili čeze za visoke opštinske ili sreske dužnosnike. U Kraljevini Jugoslaviji tim se čezama vozio i sreski poglavar (gradonačelnik).

Iza tog prostora, uzvodno uz Sokolušu, s njene desne strane, nalazila se stočna pijaca (sajam).

Konjušnice, torovi i "mljekare"

U kuću koja se nalazila u neposrednoj blizini Stare pijace - poznata kao Hafizkadića kuća moja porodica je doselila 1962. godine, u vrijeme kada su se pazarni dani i vašeri uveliko održavali na toj lokaciji. Sjećam se da smo se kao djeca okupljali iza stočne vage i posmatrali, u to vrijeme već zapuštane čeze i vatrogasna kola, koja su bila ustvari obična zaprežna kola sa nekom malom cisternom i mehanizmom u vidu velike klackalice, kojom se, u slučaju potrebe, pumpala voda. Zapuštane su bile i konjušnice. U njima smo mogli vidjeti 4 konja, koji su nama djeci od 5 do 7 godi-

⁵ Način gradnje kada se prvo izgradi drvena konstrukcija od greda, a onda popuni pečenom, tzv. punom opekam.

⁴ Rusmir Djedović, *nav. rad*, 73

“Zelena pijaca” u centru Gračanice: današnje vašerište

na bili ogromni, jer se radilo o štajerskoj pasmini. Sjećam se da je jedan par konja na velikom zaprežnom “platonu”⁶ razvio špecerajsku⁷ robu i brašno po trgovinama, a drugi par zaprežna kola koja su služila za odvoz smeća. Tu su bila i specijalna zaprežna kola, sa velikim sandukom, iznutra okovanim limom, a u kojem se sa gradske klaonice prevozilo meso do mesnica u čaršiji.

Iza konjušnice nalazio se veliki ograđeni prostor u vidu tora, u koji su sudski izvršitelji u pratnji milicije dogonili zaplijenjenu sitnu i krupnu stoku od onih koji nisu izvršavali svoje obaveze po osnovu otkupa poljoprivrednih proizvoda ili koji nisu plaćali porez. Ukoliko u određenom periodu nisu izvršili svoje obaveze, stoka je prodavana na licitaciji, a novac završavao u državnoj blagajni.

Na prostoru između sreskog tora i stočne vage uvijek su se nalazili neki hrastovi balvani, složeni u velike gomile, na kojima smo se kao djeca do besvijesti igrali. Istočni zid stočne vage imao je dimenzije 3 x 2 metra i bio je, zbog greda koje su ga

6 Vrsta zaprežnih kola sa širokom drvenom platformom za prevoz kabastih tereta.

7 Roba široke potrošnje u to vrijeme (brašno, ulje, šećer, petrolej, sapun itd.).

omeđivale, nama djeci idealan gol kada bi igrali nogomet nekim gumenim loptama. Ne male batine “popili” bismo od roditelja zbog izvaljenih cigli iz tog zida tokom naših “utakmica”.

Jugozapadnom stranom stare pijace, pored rijeke Gračanice (Sokoluše) bile su podignute drvene tezge sa nadstrešnicama koje smo mi djeca zvali “mljekare”. U njima su pazarnim danom seljanke prodavale mlijeko i mliječne proizvode. Tezge su se protezale od već pomenutog mosta kod Hadžihasanovića kuće, pa sve do regionalnog puta Gračanica - Srnice. U periodu od 1962. do 1965. godine, kada smo se igrali oko tih “mljekara”, one su bile poprilično zapuštene, a idealno su nam služile za igre “žmire” i “limuna i narandže”.

Ogromne topole, starije od 20 godina, protezale su se u pet redova, otprilike do polovice stare pijace, tokom cijelog ljeta stvarale su debelu hladovinu. Zato je taj prostor pazarnim danom (petkom) uvijek bio krcat tezgama, na kojima su se najviše nudili poljoprivredni proizvodi, dok su tezge sa bižuterijom i “đinđuvama” bile u to vrijeme prava rijetkost.

Dio pijace od topola do regionalnog puta Gračanica – Srnice uglavnom su zaposjedali trgovci

žitaricama, sušenim voćem (hošafom), sitnom stokom i peradi. Naspram pravoslavne crkve nalazila se vaga za žitarice, u narodu poznatija kao "bijela vaga", a ime je dobila zbog toga što je bila okrečena u bijelo. Bila je to osmougaona prizemna zgrada, prečnika oko 5 do 6 metara, sa kružnom verandom oko cijele zgrade, širine jedan metar, na kojoj su se nalazile vage raznih veličina za vaganje žitarica, voća, povrća i slično.

Vašeri na Staroj pijaci

Na prostoru Stare pijace od 1951. godine organizovao se gračanički vašer. Pripreme za njegovo održavanje počinjale su mnogo prije njegovog zvaničnog početka, 8. novembra. Već po završetku vašera u Puračiću "vašerdžije" su se selile u Gračanicu da bi na vrijeme zauzeli "svoja mjesta". Bila je to velika radost, posebno za djecu i omladinu, kojoj je vašer, u to vrijeme, bio veliki događaj u životu.

Prvi su dolazili vlasnici "ringišpila", koje smo mi tada zvali "komendije" i smještali se na jugoistočnoj strani pijace, pored rijeke. Poslije njih dolazili su vlasnici "menažerija", koji su postavljali šatore i pokušavali od naših radoznalih pogleda sakriti olinjale medvjede, vukove, lisice, ponekog ostarjelog lava ili tigra, te zmije udave, pitone i boe. Posljednji su, uoči samog vašera, dolazili trgovci poljoprivrednim proizvodima, suhim mesom iz okoline Visokog, kovači iz okoline Kotor Varoši, Fojnice i Kreševa, grnčari i korpari iz Posavine, te oni koji su nudili razne igračke od drвета i plastike i koji su djeci bili najzanimljiviji.

Već deset do petnaest dana prije zvaničnog početka vašera, na Staroj pijaci je počinjalo okupljanje djece, a u večernjim satima dolazili bi odrasli da vide kako napreduje postavljanje "komendija", "zidova smrti", "konjara" i sl.

U posebnom pamćenju su mi ostale vrteške sa šarenim drvenim konjićima i kočijama koje su se okretale ručno, takozvane "konjare". Iznad postavljenih drvenih konjića nalazila se zatvorena galerija, po kojoj su odrasliji dječaci (trojica, četvorica) gurali u krug drvene prečke s obješenim konjićima. Kako nismo imali novca da platimo, "odrađivali" smo svoju vožnju okrećući mehanizam vrteške. Tako smo se pridruživali onim sretnicima koji su mogli "platiti kartu", šepureći se pred nama jašući na šarenim konjima i vozeći

se u šarenim kočijama.

Kako je u to vrijeme i bicikl bio prava rijetkost, na nekoliko mjesta "vašerišta" postavljali su se kružni drveni podijumi, kojima su kružili bicikli, poredani po veličini i željeznom konstrukcijom povezani za centralni, osni stub. Plaćalo se "pet banki" za vožnju od oko dvije minute, nakon koje nam se vrtjelo u glavi, nerijetko se i povraćalo, ali srećom rijeka nije bila daleko.

Uz betonski zid, koji je dijelio pijacu od opštinskog parka locirale bi se takozvane streljane, u kojima se za "dvije banke" moglo tri puta pucaati iz vazdušne puške u tanke, oko pet centimetara duge, štapiće od trstike, iznad kojih se na metalnoj tankoj šipci nalazila igračka - pa ako pogodiš ti je i dobiješ. Pored ovih streljana, bile su i one sa metalnim konusnim čašama, kupasto složenim na jednom postolju u tri ili četiri reda, koje su se gađale krpenim loptama. Trebalo je, sa otprilike dva tri metra, iz tri pokušaja, sa poprečne daske oboriti sve čaše i dobiti nagradu.

"Karike na marike" i "zid smrti"

U hladovini topola, na nekoliko mjesta, ograđivao se krug od nekoliko kvadrata niskim stubićima, povezanim žicom ili kanapom. U sredini tog kruga bilo je složeno desetak ili više flaša pića i sokova na koje su se, sa udaljenosti od oko 2 metra nabacivale, prethodno plaćene drvene "halke", promjera sedam do osam milimetara. Sretnik koji uspije nabaciti halku na grlić flaše, za nagradu je dobijao tu flašu pića. Da bi privukli što više "mušterija", organizatori tih igara su na grliće flaša vezivali i papirne novčanice u većim apoenima ili stavljali ručne satove i metalne lančice. Mnogi su džepovi ostajali prazni u pokušajima da se "osvoji" flaša s pićem i prateća nagrada, jer je, iako se činilo jednostavno, bilo veoma teško pogoditi ("nabiti") tijesnu halku na grlić flaše. Hodajući oko tog svog kružnog placa, prodavac drvenih halki po čitav dan se derao: "Karike na marike – ko nabije taj dobije".

Zapadno od zgrade Konaka (zgrada Općine), nalazila se kafana "Lovac", u čijem je dvorištu, u dane vašera, postavljana velika "šatra"⁸ sa "muzikom uži-

⁸ Veliki šator sa drvenom ili metalnom konstrukcijom za svadbe, vašere i ispraćaje u vojsku

vo". Sve tri dana vašera šatra je bila krcata posjetiocima koji su se provodili uz meze i piće, uživali uz preglasnu muziku, plaćali pjevačicama koje su ih zabavljale... Pored ove velike "šatre", uoči samog vašera, postavljale su se i manje, u kojima se nudilo pečenje sa ražnja i roštilja kao i sve vrste alkoholnih i bezalkoholnih pića, a neki su imali i "živu muziku". Nije teško zamisliti kakofoniju raznih zvukova i galame na vašerištu - od "jutra do sutra". Trebalo je nadglasati (nadvikati) "konkurenciju", dok o kvalitetu razglaša, a posebno "pjevaljki" ne treba trošiti riječi. Nerijetko su se u tim šatrama događale tuče pijanih gostiju. Mnogi su se trijeznili u obližnjoj Stanici milicije, koja se nalazila u zgradi nekadašnje firme "Zanati", na ulazu u Srpsku varoš (gdje se sada nalazi objekat "Džambo").

Posebno mjesto na vašeru imali su ringišpili (komendije), na kojima su se u to vrijeme vozili i djeca i odrasli, praktično svi od sedam do sedamdeset sedam godina. Za parove su bile rezervisane posebne sjedaljke, koje su bile obilježene jeftinim ukrasima u vidu ruža od krep papira, a dvije sjedaljke na svakom ringišpilu zvali smo "leteće", jer su momci koji opslužuju ringišpil od samog starta povlačili lance tih sjedaljki, da bi "letjele" u zrak mnogo dalje od ostalih.

Dobro se sjećam uzbuđenja koje je na vašeru izazvala pojava prvog "zida smrti", negdje 1965. ili 1966. godine. Nekoliko dana prije početka vašera, odmah pored mosta na rijeci Sokoluši, počinjala bi montaža jednog velikog drvenog bureta, promjera nekoliko metara i visine oko 6 ili 7 metara. Na vrhu se po obodu nalazila kružna galerija na koju su se smještali znatiželjnici, privučeni grmljavinom motora bez auspuha⁹, koja se čula na daleko. Koliko se sjećam, vozači su bili otac i sin iz Kragujevca, koji su vozili po unutrašnjem obodu bureta, a vrhunac predstave je bila zajednička vožnja u različitim smjerovima – za što je stvarno bila potrebna velika hrabrost i umijeće.

...a onda je vašer, zajedno s našim djetinjstvom, odselio sa stare pijace

U dane vašera u Gračanicu se slijevala rije-

⁹ Izdumni lonac na motorima sa unutrašnjim sagorijevanjem

ka ljudi iz svih pravaca. Dolazili su trgovci, kupci i znatiželjnici iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, ali je ipak najbrojnije bilo domaće stanovništvo. Kako nas je od Stare pijace dijelio samo most, naša kuća je bila krcata gostima tokom vašera. Dolazili su rođaci, prijatelji, poznanici, mnogi su konačili... Ponekad smo mi djeca morali spavati po hodnicima da bi napravili mjesto "musafirima"¹⁰. Majka je govorila kako je svakog čuda za tri dana, da je nama vašer svakog petka, a njima jednom godišnje i da se moramo strpiti dok sve ne prođe. A gostiju je bilo svakojakih, od onih koji bi došli samo da prenoće, do onih koji su ostajali jedan dan i noć, pa do onih koji su sva tri dana vašera bili "na stanu i hrani"...

Kada bi u kasnim večernjim satima, 11. oktobra, počelo demontiranje "komendija", šatri, tegi i ostalih privremenih objekata na vašeroštu, u nas djecu uvlačila se neka posebna tuga, jer smo znali da do narednog vašera treba čekati cijelu godinu.

A onda - jednog dana vašer je jednostavno nestao sa Stare pijace. Početkom sedamdesetih godina prošlog vijeka počela je izgradnja nove pijace (na sadašnjoj lokaciji) i vašer se opet morao "seliti". To se dogodilo 1972. ili 1973. godine.¹¹

Zbog mnogo manjeg prostora na novoj pijaci, "novi" vašer se počeo "širiti" na glavnu čaršijsku i još neke ulice u centru grada, tako da je Gračanica postala poznata i po toj "urbanizaciji vašera".

Ali za starije generacije, to nikada više nije bio onaj pravi...

¹⁰ Musafir, ar. – gost, putnik, namjernik. Abdulah Škaljić, Turcizmi..., Svjetlost, Sarajevo, 1985., str. 476.

¹¹ Zanimljivo je da, iako to nije bilo tako davno, u Gračanici niko sa sigurnošću ne može reći kada se vašer "preselio" na tu novu lokaciju. Od trojice ljudi "koji su imali posla sa vašerom" dobio sam različite podatke. Direktor JP "Komus" Nedžad Sulejmanović, kao organizator vašera, pretpostavlja da se "preseljenje" vašera na novu lokaciju desilo 1972. godine, Jusuf Kadić, sekretar Vijeća MZ Gračanica spominje 1973. ili 1974., a Jusuf Salihefendić, penzionisani radnik "Komusa", koji je dugi niz godina bio zadužen za organizaciju vašera, 1976. godinu. Pisanih tragova, u vidu odluke Skupštine opštine ili nekog drugog nadležnog organa nema, arhiva JP "KOMUS" iz tog perioda je uništena.